

بررسی و تحلیل حقوقی اسناد تجاری در حقوق تجارت

بهروز پرون

چکیده

اسناد تجاری ، شناخت خصوصیات آن و آگاهی از نحوه استفاده از آنها در بازار رقابتی امروزه می تواند در پیشگیری از وقوع بسیاری از مشکلات حقوقی کمک کند. با نگاه کلی به روند رشد فعالیت های تجاری از گذشته تا کنون در می یابیم که در این عرصه رشد زیادی اتفاق افتاده است و در این راستا امروزه نیازهایی به وجود آمده اند که احتمالا در گذشته اصلا وجود نداشتند. برای رفع نیازهای جدید و ضرورت هایی نظیر سرعت، سهولت و امنیت در روابط تجاری امروزه شاهد به وجود آمدن اسناد تجاری هستیم که با توجه به تازه بودن آنها، لازم است حقوق و تعهدات هر یک از آنها به طور کامل شناسایی شود تا خود به جای رفع نیازها مسئله ساز نشوند. امروزه کاربرد اسناد تجاری در جامعه آن چنان رشد گرفته است که کمتر کسی می شود به استفاده از آنها اقدام نکرده باشد به همین دلیل به بررسی اسناد تجاری و انواع اسناد تجاری با توجه گردد . دانستن ویژگی های اسناد تجاری در استفاده از این اسناد بسیار حائز اهمیت است . بدون تردید شناخت مصادیق یک مهم ، کمک شایانی در درک موضوع به خواننده می کند بر همین اساس از جمله مهم ترین و کاربردی ترین اسناد تجاری چک و سفته و برات می باشد که هریک دارای خصوصیات خاص می باشد . به همین دلیل در این مقاله به بررسی مفهوم اسناد تجاری چیست و هدف از کاربرد آن به چه معنا است و مصادیق اسناد تجاری در حقوق تجارت به چه صورت است می پردازیم .

واژگان کلیدی: چک، اسناد تجاری، سفته، بارنامه، سند تجار، تجارت، روابط بازرگانی،

برات

بخش اول: کلیات

همانطور که می‌دانیم سند در لغت چیزی است که بدان اعتماد کنند و «نوشته‌ای که در اثبات اعمال حقوقی به کار می‌رود در صورتی سند است که بوسیله شخص یا اشخاصی که در ایجاد آن اثر دارند، تنظیم شود.» ماده ۱۲۸۶ قانون مدنی سند را چنین تعریف می‌نماید: «سند عبارتست از هر نوشته که در مقام دعوی یا دفاع قابل استناد باشد.» سند در این ماده از نظر اعتبار به دو نوع رسمی و عادی تقسیم شده است. اول: سند رسمی نوشته‌ای است که در اداره ثبت اسناد و املاک یا دفاتر اسناد رسمی یا در نزد سایر مأمورین رسمی در حدود صلاحیت آنها و برطبق مقررات قانونی تنظیم شده باشد (ماده ۱۲۸۷ قانون مدنی). دوم: سند عادی به سندی اطلاق می‌شود که بوسیله افراد تنظیم شده مشروط بر آن که مأمورین رسمی طبق مقررات قانونی در آن مداخله نداشته باشند. ماده ۱۲۸۹ قانون مدنی در مورد اسناد عادی می‌گوید: «غیر از اسناد مذکور در ماده ۱۲۸۷ قانون مدنی سایر اسناد، عادی است.» پس برات، سفته و چک جزء اسناد عادی به شمار می‌روند و قانونگذار اصل را بر عادی بودن اسناد در حقوق خصوصی بنا نهاده و لذا اسناد تجاری که تشریفات تنظیم اسناد رسمی را ندارند عادی محسوب می‌شوند. البته به نظر می‌رسد سند با توجه به اینکه یک ابزار اثبات مالکیت به شمار می‌رود و معامله تنها روش کسب مالکیت است و با توجه به اهمیت سند و نقش مهم آن، قانون مدنی آن را در قسمت مربوط به ادله اثبات دعوی قرار داده و مواردی را به آن اختصاص داده است. با توجه به قانون مدنی (ماده ۱۲۴۸) چنین مشخص می‌شود که تحریر سند در زمان اتفاق عمل حقوقی انجام می‌شود تا در مقام احقاق حق به کار آید.

بند اول: جهات افتراق سند رسمی با سند عادی

سند رسمی دارای قدرت اجرایی است، زیرا قطع نظر از آن که می‌توان برای سند رسمی اجرائیه صادر کرد، تاریخ سند مزبور هم از نظر اصحاب دعوی و اشخاص ثالث موثر است (ماده ۱۲۹۰ قانون مدنی)؛ در صورتیکه سند عادی نه تنها قدرت اجرایی ندارد، بلکه تاریخ سند مزبور علیه اشخاص ثالث بی‌اثر است. نسبت به سند رسمی فقط می‌توان ادعای جعل نمود. ولی نسبت به سند عادی جعل و انکار و تردید، هر سه موضوعیت دارد. سند

رسمی از نظر تنظیم، تابع شرایط خاصی است. از قبیل حضور در دفتر اسناد رسمی و ثبت متن سند و الصاق تمبر و امضا و غیره؛ در صورتی که سند عادی از چنین تشریفات بر خوردار نمی باشد.

بند دوم: مفهوم اسناد تجاری

پس از آنکه معین نمودیم اسناد تجاری جزء اسناد عادی است، در این جا لازم است مفهوم اسناد تجاری را بیان نماییم. با توجه به نقش و شغل تجارت متوجه می شویم که اجتماع بازرگانان از دیگر اجتماعات قابل تصور، جدا بوده و راهی خاص پیش رو دارد و با توجه به معاملات انبوه بازرگانان که فقط به قراردادهای عمده می اندیشند لذا دو نیاز اساسی احساس می شود، امنیت و سرعت؛ بر همین مبنا است که قراردادهای تجاری از معاملات مدنی و ابزارهای پرداخت در جایگاه مدنی فاصله می گیرد. سند در تجارت از چارچوب قانون مدنی خارج شده و یک نظام وجودی جدیدی از آن احساس می شود. از حالت کاغذی که به عنوان ابزار اثباتی است خارج شده و این سند که در چارچوب قانون مدنی استقلالی ندارد در قانون تجارت وصف تجریدی کسب می کند و مزایایی به خود می گیرد و آن را از وصف ساده اسناد عادی در قانون مدنی جدا می کند. درست است که در ابتدا بیان نموده ایم که سند تجاری جزء اسناد عادی است (طبق قانون مدنی) ولی در اینجا می گوئیم که در قانون تجارت نقش اساسی دارد و ارزش مختص به خود می یابد و چه بسا که این سند تجاری مسئولیت زیادی برای صاحبان امضا در آن بوجود می آورد که باعث سهولت قابل ملاحظه ای در انجام معاملات می شود. پس این سند را در چارچوب های مختلفی می توان بررسی کرد.

۱- سهولت گردش اقتصادی برای بازرگانان ایجاد می کند.

۲- امنیت به وجود می آورد.

۳- کسانی که آن را امضا می کنند، مسئولند.

«بحث تضامنی بودن مسئولیت، خود یک امر مهم است که سند تجاری را از یک سند عادی کاملاً تفکیک می‌کند.» چه تضمینی بهتر از اینکه دارندة سند تجاری با این که سند عادی است می‌تواند به راحتی علیه صادر کننده، ظہرنویس و... اقامه دعوی کند در حالیکه در هیچ جای اسناد مدنی (عادی) چنین چیزی نداریم و حتی دست به دست شدن این اوراق کاملاً واجد ارزش نقل و انتقال اصل مال است. سند تجاری در معنای اعم کلمه (شامل برات، سفته و چک، قبض انبار، سهام شرکت‌ها و...) و به معنای شاخص شامل برات، سفته و چک می‌باشد. البته بین نویسندگان حقوقی در مورد تعریف سند تجاری تفاوت‌هایی هر چند به ظاهر ساده مشاهده می‌کنیم. یکی از حقوقدانان معاصر جناب آقای دکتر اعظمی زنگنه اسناد تجاری را چنین تعریف می‌نماید:

«اسناد تجاری به معنی اخص اسنادی است که قانون تجارت برای آنها مزایای مخصوصی قائل شده است.» آقای دکتر ستوده تهرانی اسناد تجاری را چنین بیان می‌کند: «اوراقی محسوب می‌شود که قابل معامله بوده و معرف طلبی به سررسید مدت کم می‌باشد.» آقای دکتر امیر حسین فخاری اسناد تجاری در معنی اخص را اسنادی می‌داند که قابل معامله و به نفع دارنده آن معرف وجود طلبی در سررسید کوتاه مدت می‌باشد و این اسناد معمولاً برای معاملات بازرگانی مورد استفاده قرار می‌گیرد. آقای دکتر بهروز اخلاقی اسناد تجاری را چنین تعریف می‌نماید: «در معنی اخص اسناد تجاری به اسنادی گفته می‌شود قابل نقل و انتقال و متضمن پرداخت مبالغ معینی به رویت یا سررسید کوتاه که به جای پول وسیله پرداخت قرار گرفته و از امتیازات ویژه قانونی تبعیت می‌کند.» پس دانستیم که اسناد تجاری در دو معنای اعم و اخص می‌باشد و سند تجاری به طور اخص شامل برات و سفته (که فقط تجار استفاده می‌کنند) و چک (که همه مردم استفاده می‌کنند) می‌باشد.

بخش دوم: عناصر تشکیل دهنده اسناد تجاری

عناصر تشکیل دهنده این اسناد (برات، سفته و چک) عبارتند از:

۱- این اوراق از نظر ادله اثبات دعوی به عنوان سند شناخته می‌شود.

۲- این اسناد قابل معامله و نقل و انتقال می باشد.

۳- این اسناد در دست هر کسی که باشد نشان دهنده آن است که دارنده سند معادل مبلغ سند طلب دارد (به شرط آن که سند در وجه حامل باشد) و معرف وجود طلب است.

۴- برات و سفته اسناد اعتباری هستند و اصولاً مدت دار می باشند و برای صاحب آنها ایجاد مالکیت می کنند.

۵- این اوراق تنها وسیله اثبات طلب نیست. سندی مستقل از روابط معاملات ابتدایی است که حق دریافت وجه مقید در آن را می دهد.

۶- سند پرداخت به شرطی می تواند وسیله پرداخت قرار گیرد که فی الواقع یک شبه پول باشد تا بتوان آن را با تکنیک های موجود سریعاً به پول تبدیل کرد.

بخش سوم: خصوصیات حقوق تجارت و مزایا و ماهیت اسناد تجاری

بند اول: خصوصیات حقوق تجارت و مزایای اسناد تجاری

الف- سرعت در معاملات

اصل سرعت لازمه تجارت است. زیرا انعقاد قراردادها و اجرای آنها نیاز به سرعت دارد و هر قدر سرمایه ها سریعتر گردش کند به همان اندازه شرکت های تجاری و یا خدماتی و دیگر بنگاه های اقتصادی فعال تر می شوند و به تبع آن رفاه جامعه بهتر تامین می شود. از آنجا که تاجر روزانه چندین معامله می کند و عملیات بازرگانی همیشه به قصد انتفاع صورت می پذیرند و تولید در سطح انبوه قرار می گیرد و نفع بازرگانان را تامین می کند، این خصیصه جذب نفع از خصوصیات نفع بازرگانی است. بی شک قواعد سخت گیرانه، آرامش تجار و بازرگانان را به هم می ریزد و چون قواعد حقوق مدنی در قراردادها انعطاف کمتری دارند، لذا موجب رکود امور اقتصادی را فراهم می آورند. از آنجا که تسهیل گردش ثروت و این که حقوق مدنی با توجه به خطراتی که در حرفه بازرگانی وجود دارد و خود حمایت بی

شماری را می‌طلبند نمی‌تواند به خوبی در زمینه بازرگانی ایفای نقش کند، پس باید قواعد خاص قانون تجارت در آن اجرا شود که ساختاری حقوقی به مراتب ساده‌تر از حقوق مدنی برای ایجاد سرعت لازمه محسوب می‌گردد و البته باید این نکته را بیان نماییم که سرعت در حقوق تجارت نباید امنیت را مخدوش نماید و سرعت و امنیت هر دو لازم و ملزوم یکدیگرند. با توجه به اینکه در حقوق تجارت برای اثبات تعهدات آزادی عمل بیشتری قائل شده‌اند، روزانه تاجر معاملات زیادی بوسیله تلفن و شفاهی انجام می‌دهد و صحت آن نیز به طرق مختلف از قبیل دفاتر تجاری و مکاتبات، فاکتور و شهود و غیره ثابت می‌شود و دفاتر تجاری به نفع طلبکار قابل استناد می‌باشد و نکته این که احترام به مواعد و مهلت‌های کوتاه در حقوق تجارت وجه تمایز بسیار مثبتی محسوب می‌گردد که دارندگان این اسناد باید در مواعد معینی که نسبت به حقوق مدنی مواعد کوتاهی می‌باشند، اقدامات خاصی را انجام دهند. این‌ها مواردی است که نشان می‌دهد سرعت در معاملات تجاری عنصری لازم و ضروری است. تمام تلاش تاجر این است که کالا را به موقع تحویل دهد و به سرعت به پول خود دست یابد. اگر عملیات تجاری با سرعت صورت نگیرد چه بسا که بازرگان را دچار ورشکستگی نماید که خود برای جامعه و مردم معضلی بزرگ است. پس احتیاج به قواعد خاصی در زمینه تجارت وجود دارد که هم سرعت و امنیت را تامین کند و هم تاجر بتواند اعتبار کسب کند و از طرف دولت نیز حمایت شود. به نظر می‌رسد اسناد تجاری تا حدودی بتوانند این نیاز را رفع کند.

ب- تقویت اعتبار

اسناد تجاری وسیله سهل و مناسبی برای تحصیل اعتبار می‌باشند و اصل سرعت به تنهایی قادر به تامین اهداف حقوق تجارت نیست. چون سرعت همیشه با مخاطراتی همراه است، لذا تقویت اعتبار نقش مهمی برای بازرگان دارد. تاجری که جنس را می‌خرد و صاحب کارخانه‌ای که جنس را تهیه می‌کند در موقع خرید جنس یا خرید مواد اولیه اغلب پول کافی در اختیار ندارد، لذا متوسل به برات و سفته می‌شود و به این طریق کسب اعتبار می‌کند. چون اغلب بین تاریخ صدور و تاریخ سررسید این اسناد فاصله است و در طی این مدت این اسناد

می تواند به کمک دارندگان خود آمده و برای آنها ایجاد اعتبار نماید. لذا اصولاً از راه های زیر می توانند کسب اعتبار نمایند:

۱- اسکونت (تنزیل): دارندة سند با ظہرنویسی به نفع دیگری سند خود را مورد انتقال قرار می دهد و معمولاً بانک ها این اسکونت را می پذیرند و دارندة سند، سندش را به نفع بانک اسکونت می کند و بانک دارندة سند می شود و بانک قبل از سررسید وجه را به نفع کسی که به نام او ظہرنویسی شده پرداخت می کند، البته مقداری وجه کم می کند و به این روش بازرگان کسب اعتبار می کند و همین که بانک می پذیرد با اسکونت این سند پولش را پرداخت کند مبین اعتبار امضاکنندگان است.

۲- خرج کردن: یعنی قبل از سررسید، سند را ظہرنویسی کرده و به دیگری منتقل می کند. ممکن است اگر یک فرد این سند را به دیگری بدهد، قبول نکند و بگوید من برای شما اعتبار قائل نیستم پس اگر این اسناد دارای امضا از اشخاص معتبر باشد به راحتی این سند را می پذیرند و این که بانک ها می توانند با دادن اعتبار به مشتریان بر روی آنها برات کشیده و قبولی بگیرند یا سفته اخذ نمایند که این اوراق نیز ممکن است یا از طریق ظہرنویسی به طلبکار واگذار شود و یا با نرخی نازل مورد تنزیل قرار گیرند.

بند دوم: مزایای اسناد تجاری

اسناد تجاری دارای مزایای منحصری می باشد که عبارتند از:

۱- مسئولیت تضامنی امضا کنندگان اسناد تجاری

مسئولیت تضامنی فرع است به تعدد مسئولیت نوعی و جمعی، وقتی می توان مسئولیت تضامنی فرض کرد که حداقل دو نفر مسئول باشند. در نظام حقوقی ما که مبتنی بر فقه امامیه است، اگر دو یا چند نفر مسئول باشند در حالی است که دو یا چند نفر در صدور سندی نقش داشته باشند و مسئولیت آنها مشترک و نسبی است. گاه این نسبت را قانون معین می کند. مثلاً خانه ای به دختر و پسر ارث می رسد و از این خانه ضرری به شخص ثالث (به علت عدم

توجه صاحبان آن به تعمیر) وارد می شود، حال این ضرر را چگونه باید تقسیم کرد. در اینجا قانون معین کرده که چون پسر دو برابر دختر ارث می برد، این خسارت هم تقسیم بر سه می شود و دو قسمت به پسر و یک قسمت به دختر می رسد. گاهی نیز این خسارت را قرارداد و گاهی کارشناس معین می کند. مثلاً در تصادفات رانندگی کارشناس است که میزان خسارت را معین می کند. البته لازم است که بگوییم در جایی که طرفین قراردادی راجع به میزان مسئولیت تعیین نموده اند طبق اصل حاکمیت اراده این تراضی اگر در چارچوب قانون طبق ماده ۱۰ قانون مدنی باشد و سایر شرایط را نیز داشته باشد صحیح و قابل احترام است. در اینجا لازم به ذکر است که مسئولیت تضامنی کاملاً استثنایی است و باید نص خاص قانونی یا قرارداد باشد تا مسئولیت تضامنی را بشناسیم و مستند ما نیز ماده ۴۰۲ قانون تجارت است که می گوید: «ضامن وقتی حق دارد از مضمون له تقاضا نماید که بدو به مدیون اصلی رجوع کند و در صورت عدم وصول طلب به او رجوع نماید که بین طرفین، خواه ضمن قرارداد مخصوص، خواه در ضمانت نامه این ترتیب مقرر شده باشد.» قانونگذار در ماده ۲۴۹ قانون تجارت نیز مسئولیت امضا کنندگان اسناد تجارتي را صراحتاً تضامنی دانسته است. دارنده سند می تواند به هر یک از مسئولین مراجعه نماید و در صورت عدم دریافت مختار است که همگی یا یکی از آنها یا چند نفر را خوانده دعوی قرار دهد که این خود مزیت بزرگی است که قانونگذار برای صاحب این اسناد شناخته است.

۲- قرار تامین خواسته

صاحب برات یا سفته یا چک می تواند به محض تقدیم دادخواست و قبل از شروع رسیدگی تقاضای توقیف اموال بدهکار را بنماید و دادگاه طبق درخواست وی به اندازه آن چه که مورد تقاضای اوست قرار تامین صادر کند تا اگر حکم به نفع او صادر شد بتواند حق خود را استفاده کند. البته با توجه به اهمیتی که قانون برای اسناد تجاری قائل شده در ماده ۲۹۲ قانون تجارت بیان می نماید: «پس از اقامه دعوی محکمه مکلف است به مجرد تقاضای دارنده براتی که به علت عدم تادیه اعتراض شده است معادل وجه برات را از اموال مدعی علیه به

عنوان تامین توقیف نماید.» که این مورد راجع به سفته و چک نیز اجرا می شود. حتی پرداخت خسارت احتمالی نیز برای دارندگان این گونه اسناد پیش بینی نشده.

۳- در دادگاه ها معمول این است که فقط احکامی که قطعیت پیدا کرده قابل اجراست. یعنی مطابق قانون آئین دادرسی مدنی احکامی که از مرجع تجدید نظر صادر می شود قطعی و قابل اجراست. ولی در اسناد تجاری جهت پیش گیری از ضررهای محتمل، قانون مقرر داشته که اگر دعوی مستند به اسناد تجاری باشد اجرای موقت در طی این مدت ممکن است. البته به طور کلی یک سری اقداماتی به منظور حفظ حقوق محکوم له خاصی که حکم غیر منطقی به نفع او صادر شده انجام می شود.

۴- اسناد تجاری همانطور که قبلاً اشاره شد به خودی خود معرف طلب صاحب آن می باشد و روابط حقوقی که ممکن است بین امضاکنندگان و ظهرنویسان موجود باشد و ادعاهایی که هر یک از آنها بر دیگری درباره معامله ای که منجر به صدور سند تجاری شده است وجود داشته باشد در حقوق صاحب سند تجاری تاثیری ندارد.

۵- قابلیت نقل و انتقال

نقل و انتقال در وجه حامل با قبض و اقباض و در وجه شخص معین با ظهرنویسی صورت می گیرد. این مواردی که بیان شد راجع به برات، سفته و چک بود. اما چک دو امتیاز دیگر نیز دارد:

۱- در حکم سند لازم الاجراست یعنی دارنده می تواند از روی سند تقاضای صدور اجرائیه کند. البته این نکته قابل ذکر است که فقط علیه صادر کننده چک می توان تقاضای صدور اجرائیه کرد.

۲- دارنده چک می تواند علیه صادر کننده چک تقاضای تعقیب کیفری کند، ولی در مورد برات و سفته نمی توان تعقیب جزایی نمود.

گفتار سوم: ماهیت اسناد تجاری

الف- ماهیت برات

قبل از اینکه راجع به ماهیت برات حرفی به میان آوریم لازم است ماهیت اسناد تجاری را از دیدگاه حقوق مدنی بررسی نماییم. درمورد ماهیت این اسناد نظریه عقد بودن مناسب تر به نظر می‌رسد. ولی ایرادی به نظر می‌رسد که اگر این اسناد را عقد بدانیم مسئولیت امضاکنندگان را در برابر دارندگان با واسطه چگونه توجیه کنیم. در پاسخ به این مسئله گفتیم که اصل سرعت و امنیت لازم و ملزوم یکدیگرند و یکی از راههایی که در تجارت سرعت را افزون می‌کرد، پیدایش اسناد تجاری بود که قانونگذار موادی را راجع به آنها اختصاص داده که تا حدودی از تضمین بیشتری برخوردار باشد و عرف معاملات تجاری و قانونی شرایطی را تعیین نموده که هرکس در این قالب قرار گیرد باید آن مقررات و امتیازات را بپذیرد. اگر افراد با توافق، این قالب را بپذیرند آثار این احکام را قانون تعیین می‌کند. مثل نکاح و بیع، اسناد تجاری هم همین حالت را دارند. طرفین با یکدیگر عقدی را بوجود می‌آورند. اصل استقلال تواسیح و اصل تجریدی بودن اسناد تجاری و اصل مسئولیت تضامنی پیامدهای این عقد و قانون آن را تعیین می‌کند. البته در این اسناد به حاکمیت اراده نیز اهمیت داده شده و قانونگذار به خاطر حمایت از افراد و امنیت اجتماعی و گسترش تجارت موارد را بیان نموده که طرفین می‌توانند طی شرطی که خلاف نظم عمومی، اخلاق حسنه و قواعد امری نباشد از آن بری شوند.

بخش چهارم: ماهیت برات از دیدگاه حقوق تجارت

قبل از اینکه راجع به ماهیت برات از نقطه نظر حقوق تجارت پردازیم، لازم است دو نظریه را در حقوق تجارت بررسی کنیم:

- ۱- نظریه شخصی: حقوق تجارت حقوقی است که در روابط بین تجار حاکم است و بیشتر یک نوع حقوق صنفی محسوب است و هیچ گونه معامله‌ای تجاری محسوب نمی‌شود، مگر آن که به وسیله تجار صورت گیرد.

۲- نظریه موضوعی: طبق این نظر اساس حقوق تجارت بر روی معاملات تجاری استوار است و هر شخص که معاملات تجاری را انجام دهد باید تابع مقررات و اصول حقوق تجارت باشد. در طریق اول شخص معامله کننده مورد نظر است. شخص تاجر و شغل تجارت مورد بحث قرار می گیرد. در صورتی که در طریق دوم عمل معامله کننده مورد نظر است و اعمال تجاری دارای اهمیت می باشد. البته به نظر می رسد که سیستم حقوق تجارت ایران در مورد برات در بند ۸ ماده ۲ مقرر می دارد:

«مقررات برواتی اعم از اینکه بین تاجر یا غیر تاجر باشد...» این جا از نظریه موضوعی تبعیت کرده و برات را عمل تجاری ذاتی دانسته ولی در مورد سفته و چک قانونگذار آن را جزء اعمال تجاری موضوعی قرار نداده و سفته و چک جزء اعمال تجاری تبعی ولی برات جزء اعمال تجاری موضوعی است. شاید این مساله بیان شود که یک قرارداد تجاری را چگونه تعریف کنیم؟ آیا در حقوق تجارت مثل حقوق مدنی قواعد کلی قراردادها وجود دارد؟

می دانیم که در تجارت سرعت و امنیت ضروری است و یک قرارداد تجاری نیز باید طوری تعریف شود که این دو را در بر گرفته و حتماً یک عمل تجاری صورت گیرد. قانونگذار در فصل مربوط به دلالتی و حق العمل کاری مواردی را به تعریف پرداخته ولی در اسناد تجاری و در هیچ جای قانون تجارت قواعد کلی راجع به قراردادهای تجاری را بیان نکرده، پس به نظر می رسد ما که ادعا می کنیم برات، سفته و چک یک قرارداد تجاری است باید تعریفی ارائه دهیم که تا حدودی کامل باشد. به نظر می رسد با توجه به عرف و دکتترین، قرارداد تجاری قراردادی است که در آن موضوع تعهد یکی از طرفین یک عمل تجاری باشد. مثلاً تاجری برات صادر کرده، این عمل تجاری است. حال دانستیم که برات جزء اعمال تجاری است و برات را یک قرارداد دانستیم، پس برات یک قرارداد تجاری محسوب می گردد. شاید این مساله بیان شود که احراز قواعد عمومی قراردادها در قانون تجارت مشکل است، ولی ما در پاسخ می گوئیم از لحاظ قواعد عمومی قراردادها آن چه که مربوط به حقوق تجارت است، قطعاً در حقوق مدنی تفاوت دارد و چون تجارت با سرعت همراه است و قواعد قانون مدنی نیز این سرعت را ندارد پس از هر نظر تفاوت واضح است. مثلاً در بحث

انعقاد در قانون مدنی قواعدی برای قراردادهای مدنی وجود دارد. مثلاً باید به ثبت برسد (در بیع املاک ثبت شده) از لحاظ ضمانت اجراها نیز تفاوت‌هایی وجود دارد، ولی در قرارداد تجاری از لحاظ ضمانت اجراها که وصف مسئولیت تضامنی و حتی بحث ورشکستگی که بهترین تضمین‌ها برای قراردادهای تجاری می‌باشند که هم امنیت و هم سرعت را برای اسناد تجاری فراهم می‌کنند. پس خصایص خاصی در قراردادهای تجاری مشاهده می‌کنیم که مختص حقوق تجارت است. حال که دانستیم برات از لحاظ حقوق مدنی یک عقد است و از لحاظ حقوق تجارت یک قرارداد تجاری، لازم است که ماهیت سفته و چک را نیز بررسی نماییم.

بخش پنجم: ماهیت سفته و چک

سفته و چک از اعمال تجاری تبعی هستند. در آغاز درباره این که آیا صدور سفته و معاملات مربوط به آنها عمل تجاری است یا خیر توضیح می‌دهیم؛ زیرا بند ۸ ماده ۲ قانون تجارت معاملات برواتی را اعم از اینکه بین تاجر یا غیر تاجر باشد تجاری می‌داند. طبق ماده ۳۰۹ قانون تجارت نیز تمام مقررات راجع به بروات تجاری در مورد سفته نیز لازم‌الرعايه است. در مورد چک صراحتاً بیان شده ذاتاً عمل تجاری نیست، ولی در مورد سفته دو نظر وجود دارد:

عده‌ای معتقدند کلمه معاملات برواتی شامل سفته و برات می‌شود و سفته را حتی اگر از طرف غیر تاجر نیز صادر شده باشد، عمل تجارتی ذاتی می‌دانند و می‌گویند قانونگذار اگر می‌خواست سفته شامل آن نباشد مانند چک بیان می‌نمود. ولی عده‌ای دیگر آن را فقط مشمول معاملات برواتی می‌دانند و چون در بند ۸ ماده ۲ ذکری از سفته به عمل نیامده، معاملات مربوط به سفته را اگر بین غیر تاجر انجام گرفته باشد، تجاری نمی‌دانند. اکثریت دادگاه‌های ایران معاملات مربوط به سفته را اگر بین غیر تاجر انجام گرفته باشد، تجاری نمی‌دانند و آن را اگر توسط تاجر و برای امور بازرگانی باشد جزء اعمال تجاری تبعی می‌دانند. اما در مورد قرارداد تجاری باید گفت چون سفته جزء اسناد تجاری محسوب می‌شود، و چون تعهد ناشی از یک سند تجاری علی‌الاصول تعهد تجاری است، پس سند تجاری یک قرارداد تجاری است هر چند که تعهد قبلی بر مبنای مدنی باشد. پس سفته یک

قرارداد تجاری است و ممکن است جزء اعمال تجاری تبعی باشد. اما در مورد چک، قانونگذار در ماده ۳۱۴ قانون تجارت بیان می‌دارد که «صدور چک ولو اینکه از محلی به محل دیگر باشد ذاتاً عمل تجاری محسوب نیست، لیکن مقررات این قانون از ضمانت صادرکننده و ظهرنویس‌ها و اعتراض و اقامه دعوی و ضمان و مفقود شدن راجع به بروات شامل چک نیز خواهد بود.» چون در اینجا نص صریح داریم پس صدور چک جزء اعمال تجاری ذاتی نیست و برحسب اینکه توسط تاجر یا برای امور تجاری مورد استفاده قرار گیرد و یا آن که توسط اشخاص غیر تاجر به کار رفته شود، خصیصه تجاری و یا مدنی به خود می‌گیرد. البته تفکیک چک براین اساس امروزه منطقی نیست و با توجه به اینکه جامعه امروز اهمیت خاصی برای چک قائل است و امروزه چک فقط از طرف تاجر مورد استفاده قرار نمی‌گیرد، بلکه اغلب اشخاص دارای حساب جاری در بانک بوده و پرداخت‌های عمده خود را به وسیله چک انجام می‌دهند، بدیهی است اگر چک از طرف تاجر یا برای امور تجاری او صادر شود عمل او تجاری محسوب می‌شود؛ با وجود آنکه چک ذاتاً عمل تجاری محسوب نمی‌شود. اصولاً تعهد ناشی از یک سند تجاری، تعهد تجاری است و دارنده سند از قواعد و مقررات موثری که ویژه اعمال تجاری است، بهره‌مند خواهد بود و از تضمینات آن استفاده می‌کند و از امکانات بیشتری برخوردار می‌باشد و یک قرارداد تجاری است.

بخش ششم: زمان و محل وقوع عقد در اسناد تجاری

پس از آنکه دانستیم که برات، سفته و چک از اسناد تجاری محسوب می‌گردند، در اینجا لازم است بحث زمان و مکان وقوع عقد را نیز در مورد اسناد فوق بررسی نماییم.

الف- زمان وقوع عقد

می‌دانیم که عقد از توافق دو انشاء به وجود می‌آید و متشکل از ایجاب و قبول می‌باشد. وقتی ایجاب ارائه می‌شود و قبول نیز بدان ببیوندد، عقد شکل می‌گیرد. با توجه به این مقدمه به بحث قبول و زمان وقوع عقد در اسناد تجاری به شرح ذیل پرداخته می‌شود.

در برات زمانی که براتگیر قبول خود را اعلام می کند و این که طبق ماده ۲۲۸ که مقنن بیان می نماید قبولی برات در خود برات با قید تاریخ نوشته شده و امضا یا مهر می شود و نیز در مواد ۲۲۹ الی ۲۳۸ مواردی را راجع به قبول بیان نموده حکایت از این است که زمان وقوع عقد لحظه ای است که براتگیر براتی را قبول نموده ولی اگر براتگیر قبول ننموده و شخص ثالثی آن را قبول نمود زمان وقوع عقد آن لحظه است، اما جالب است مسئله ای را بیان نمایم که زمانی که سند تجاری در جریان گردش قرار می گیرد چطور قبولی آن را توجیه کنیم؟ در ماده ۲۳۱ که بیان می کند قبول کننده حق نکول ندارد. حکایت از این است که ۱- اقرار به دین نموده ۲- عقد بوجود آمده. در مورد سفته نیز زمانی که فردی تعهد می کند که فلان مبلغ را در فلان موعد بپردازد و طرف مقابل نیز می پذیرد، آن لحظه عقد کامل است.

منابع و مآخذ

- ۱- اخلاقی، بهروز، ۱۳۷۳، جزوه حقوق تجارت ۳، انتشارات دانشکده حقوق و علوم سیاسی تهران

- ۲- اسکینی، ربیعا، ۱۳۸۵، حقوق تجارت، جلد اول، تهران، انتشارات سمت، چاپ هشتم
- ۳- امامی، سید حسن، حقوق مدنی، ۱۳۷۱، جلد اول، انتشارات اسلامیه، چاپ یازدهم، تهران،
- ۴- امامی، سید حسن، حقوق مدنی، ۱۳۷۳، جلد ششم، انتشارات اسلامیه، چاپ چهارم، تهران،
- ۵- انصاری، مسعود، طاهری، محمد علی، ۱۳۸۶، دانشنامه حقوق خصوصی، انتشارات محراب، چاپ دوم، تهران
- ۶- بهرامی، بهرام، ۱۳۸۳، وصف جایگزینی و تبعی در اسناد تجاری، انتشاراتی نگاه بینه، تهران
- ۷- بازگیر، یداله، ۱۳۷۸، موازین حقوق تجارت در آراء دیوان عالی کشور، انتشارات گنج دانش، تهران
- ۸- حسنی، حسن، ۱۳۸۵، حقوق تجارت، انتشارات شرکت سهامی انتشار، چاپ پنجم، تهران
- ۹- جعفری لنگرودی، محمد جعفر، ۱۳۸۸، دائرة المعارف حقوق مدنی و تجارت، نشر گنج و دانش، تهران
- ۱۰- جعفری لنگرودی، محمد جعفر، ۱۳۷۹، مجموعه محشای قانون مدنی، انتشارات گنج و دانش، چاپ اول، تهران
- ۱۱- جعفری لنگرودی، محمد جعفر، ۱۳۸۰، ترمینولوژی حقوق، کتابخانه گنج دانش، چاپ یازدهم، تهران

- ۱۲- ره پیک، ناصر، ۱۳۸۷، حقوق مدنی عقود معین ۲، تهران، انتشارات خرسندی، چاپ اول
- ۱۳- رودیجانی، محمد مجتبی، ۱۳۹۰، حقوق مدنی ۷ (عقود معین اذنی و وثیقه ای)، تهران، انتشارات جاودانه جنگل، چاپ
- ۱۴- ستوده تهرانی، حسن، ۱۳۸۰، حقوق تجارت جلد سوم، نشر دادگستر، چاپ پنجم، تهران
- ۱۵- شهیدی، مهدی، حقوق مدنی (تعهدات)، ۱۳۸۰، انتشارات مجد، چاپ نهم، تهران
- ۱۶- صفایی، سید حسین، ۱۳۸۹، حقوق مدنی، دوره مقدماتی، جلد دوم، چاپ اول، انتشارات میزان، تهران
- ۱۷- صفایی، سید حسین، قاسم زاده، سید مرتضی، ۱۳۸۸، حقوق مدنی اشخاص و محجورین، انتشارات سمت، چاپ سوم، تهران
- ۱۸- صقری، محمد، ۱۳۸۶، ورشکستگی، انتشارات میزان، جلد چهارم، چاپ اول، تهران
- ۱۹- صقری، محمد، ۱۳۸۷، اسناد، انتشارات شرکت سهامی انتشار، چاپ دوم، تهران
- ۲۰- عرفانی، محمود، ۱۳۸۸، حقوق تجار، انتشارات جنگل، چاپ دوم، تهران
- ۲۱- عرفانی، محمود، ۱۳۶۷، حقوق تجارت، جلد اول، انتشارات جهاد دانشگاهی، چاپ سوم، تهران
- ۲۲- عظیمی، محمد، ۱۳۷۲، ادله اثبات دعوی، جلد اول، چاپ اول، انتشارات میزان، تهران

- ۲۳- عمید ، حسن ، ۱۳۸۹ ، فرهنگ فارسی عمید ،تهران ، انتشارت صدای معاصر ، چاپ اول
- ۲۴- کاتبی ، ۱۳۶۵ ، حقوق تجارت ، انتشارات کتابخانه گنج و دانش، چاپ دوازدهم ، تهران ،
- ۲۵- کاتوزیان ،ناصر، ۱۳۸۸ ،اثبات و دلیل اثبات ،جلداول ،انتشارات میزان ،چاپ دوم ، تهران ،
- ۲۶- کاتوزیان ،ناصر، ۱۳۷۶ ،قواعد عمومی قراردادها ،جلداول ،انتشارات میزان ،چاپ دوم ، تهران ،
- ۲۷- کاشانی ،سید محمود، ۱۳۸۸ ،حقوق مدنی،قراردادهای ویژه،انتشارات میزان،چاپ اول
- ۲۸- کاویانی ، کوروش ، ۱۳۸۹ ،حقوق اسناد تجاری ، انتشارات میزان ، چاپ دوم ، تهران

مرکز آموزش علمی کاربردی
سازمان همکاری و حمایت معنوی
تهران

بنیاد علمی قانون یار برگزار می کند

با همکاری و حمایت معنوی
مرکز آموزش علمی- کاربردی سازمان همکاری و شهرداری های استان اصفهان

همایش ملی

علمی- پژوهشی فقه و حقوق اسلامی

دکتر بهنام اسدی

مسئول برگزاری

ارکان کلیدی همایش

محور های همایش:

پذیرش مقاله در تمامی زمینه های علوم تربیتی و روان شناسی (تمامی گرایش ها)، برنامه ریزی درسی، علوم مشاوره، فلسفه تعلیم و تربیت، آموزش و پرورش، آموزش الکترونیک، برنامه ریزی آموزش عالی، علوم اجتماعی، فرهنگ، هنر (تمام گرایش ها)، ارتباطات اسلامی و سایر موضوعات مرتبط با علوم انسانی

دبیر اجرایی همایش:
دکتر امین امیریان فارسانی
رئیس هیات داوران:
دکتر سعید سامانی مجد
رئیس شورای سیاست گذاری:
دکتر سعید خردمندی

۱۵ بهمن ماه ۱۳۹۸

اصفهان سالن اجلاس دانشگاه

جهت چاپ مقالات خود در دیگر همایش های قانون یار
کافیست فایل word مقاله خود را به همراه
شماره تماس به آدرس ایمیل زیر ارسال نمایید

phdsara@yahoo.com

ارسال مقاله در واتس آپ یا تلگرام به شماره

09100636002

همایش های علمی و پژوهشی، هر ساله در دو نوبت برگزار می شود

پایگاه های نمایه کننده مقالات همایش

Sponsored and Indexed by
CIVILICA
We Respect the Science

T
PBIN.com
Sponsored And Indexed

همایش های ایران
Symposia

CONF
PAPER

کنفرانس ها
Conferences

مجلات علمی
Scientific Journals

www.olomensani.IR

واحد مشاوره ۰۲۱۶۶۹۷۹۵۱۹ - ۰۲۱۶۶۹۷۹۵۲۶ واحد صدور مدرک ۰۲۱۴۴۴۴۱۷۶۴

دبیر خانه همایش: تهران، میدان انقلاب، خ منیری جاوید، کوچه مینا، پلاک ۲۹، طبقه سوم

همایش علمی پژوهشی فقه و حقوق اسلامی، موسسه قانون یار، مرکز علمی کاربردی سازمان همکاری شهرداری اصفهان، بهمن ۱۳۹۸